

REFİK HALİD'İN GURBET YAZILARI: *BİR İÇİM SU*

Mustafa Uçurum

Her kelimesi Türkçe kokan, memleket sevgisini tüm zerresinde hissedilen, cümleleri de zihni de keskin bir bıçak gibi işleyen Refik Halid Karay; yaşayarak, yazmanın ustası olarak eserler vermiş bir dil ustasıdır.

Zahmeti rahmete çevirmenin adıdır Refik Halid. Önce yurt içinde Sinop, Bilecek, Çorum ve Ankara'da ilk sürgünlüğünü yaşıyor Refik Halid. 1913-1918 yılları arasında yaşanan bu sürgünün ardından *Memleket Hikâyeleri* adlı eser ortaya çıkıyor.

1922-1930 yılları arasında bu kez Suriye, Beyrut, Hatay, Antakya ve Lübnan'da yaşadığı sürgünlükten geriye *Gurbet Hikâyeleri* adlı eser vücuda geliyor. Elbette sadece bu hikâyeler değil; *Sürgün*, *Yer Altında Dünya Var* gibi romanları onun memleket hasretiyle yanıp tutuşan yüreğinin cümlelerde can bulmuş hâlini sunuyor bizlere.

Bir üslup ustası olarak eserler veren Refik Halid'in kıvrak kaleminin ucunda sınır tanımaz bir iştiha ile evrilen kelimeler, bizlere kurgusuyla ve sezgisiyle birçok edebî şaheser armağan etmiştir. Yaşadığı yerin sadece havasını teneffüs etmeyen, kendini oranın bir parçası olarak gören Refik Halid, yazdığı hikâye, roman ve denemelerin içinde kendine de yer ayıran bir içtenlikle kaleme almış yazdıklarını. Onun eserler verdiği dönemin şartları düşünülünce bu oldukça yeni ve özgün bir ses olarak yer ediniyor edebiyat dünyamızda. Bir tarafta Anadolu'dan bihaber yazarların köy hikâyeleri varken bir tarafta da Refik Halid'in Anadolu'nun ortasında ya da gurbet topraklarının sıcaklığında kaleme aldığı hikâyeler var. Onu kalıcı ve özgün yapan en önemli özelliklerden biri de budur.

Bir İçim Su, Refik Halid'in gurbette kaleme aldığı yazılarından oluşan bir kitabı. Yazarın isim yapmış kitaplarının arasında kalmış, adından çok da söz edilmemiş bir gizli değer olarak sırasını bekliyor hâlâ. Ki-

taba tür olarak deneme, gezi yazısı ya da hikâye demek mümkün. Üç türün özelliklerini de barındıran metinler yer alıyor kitapta. Refik Halid'de asıl olan hikâye olduğu için yazdığı kısa metinlerin hikâye sınırlarında dolaşmasını da yadırgamamak gerek.

Bir İçim Su, Refik Halid'in 1913-1918 yılları arasındaki sürgünlüğünün bir eseridir. Benim elimdeki kitap 1982 baskısı. Girişte yer alan notta şu ifade yer alıyor: "Bu kitap; yazarın, Hatay'ı da içeren Fransız mandası altındaki Suriye'de kaldığı yıllarda yurduna duyduğu özleme kaleme alınmıştır." Yeni baskılarda bu not kaldırılmış. Kitabın yeni baskılarındaki diğer ilginç ayrıntı şu: Kitabın türünün olarak roman yazıyor olması. *Bir İçim Su* için roman demek, çok da mümkün değil çünkü kitaptaki metinlerin birbiriyle bağı yok. Roman türünün özelliklerini barındıran ayrıntılara da rastlamıyoruz.

Üç bölüm var kitapta; "Gezip Gördüğüm Yerler", "Açıp Kapandığım Sayfalar", "Bakıp Düşündüğüm Şeyler".

"Gezip Gördüğüm Yerler"deki yazıların başında, yazının yazıldığı yer bir not olarak bulunuyor. "Hatay sırtlarında", "Antakya etrafında", "Fırat kıyılarında", "Fırat kenarında", "Lübnan yamaçlarında", "Tarsus'u düşünürken" notlarıyla başlıyor yazılar. Bir gezi yazısı hassasiyeti ile bulunduğu yeri en ince ayrıntısına kadar anlatıyor Refik Halid.

Birçok ders kitabına da giren "Ayşe Gül" adlı yazı ile başlıyor kitap. Doğanın koynundan çıkıp gelen bir coşku daha ilk cümlelerden hissediliyor:

"Çam ağaçlarının sesi nasıl tarif edilmelidir? Hem buna ses demek doğru mudur? Ne fısıltıya benzer; ne de bir din nağmesi, ne bir sevda sözleşmesidir. Çamların sesi değil, nefesi vardır. Bana, kendi sıhhi rayihalarını koklayarak derin, uzun, devamlı bir surette teneffüs ediyor gibi bir tesir yaparlar. Bakarsınız bir şey işitmezsiniz; o zaman galiba havayı içlerine çekerler. Sonra, hep birden nefes almaya başlarlar, çam korusunu fıstık, reçine, sakız ve ardıç kokan bir derin teneffüs kaplar."

Yaşadığı her anı ve gördüğü her ayrıntıyı kokusuna kadar hissettirmek istiyor yazar. Bunu ilerleyen sayfalarda daha iyi anlıyoruz. Ayşe Gül ile yolda karşılaşınca bu kez çevreyi tanıtıyor bize Ayşe Gül'ün ağzından:

"Aldım. Buz gibi derisi, ısırırken dudaklarını yaktı; ezdikçe ağzıma serinlik, rayiha, usaresi doluyor; buna biraz da çamların nefesi karışıyor. Ah ne güzel meyve... Bana şeftali ikram edene baktım: Ne güzel kız!

'Yavrum şu görünen köyün adı nedir?'

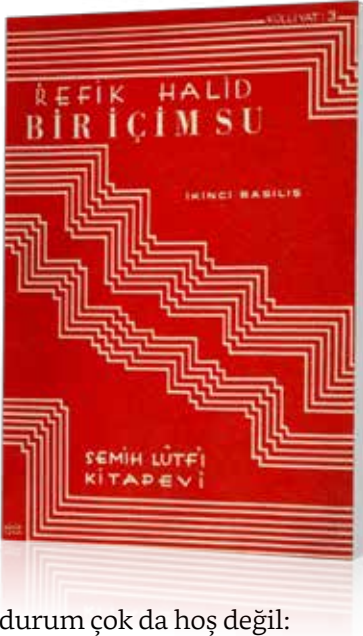
'Müftüler.'

'Daha ötede neresi vardır?'

'Nergislik.'

'Ya bu suya ne derler?'

'Zerdali Oluk.'

‘Şu yukarıdaki dağ?’
‘Kınalı Tepe.’
‘Şu yol nereye gider?’
‘Dere bahçeye.’

Ne güzel isimler! Lübnan portakal, turunç, hurma ve muz memleketiydi. Burası bana daha aşına meyveler diyarı: Şeftaliler, erikler, kızılıçıklar etrafımı kaplıyor.”

Kitaba bu anlatım tarzı hâkim. Bir rehber hassasiyeti ile geziyor Refik Halid. Dağların yeşilliğini, meyvelerin buruk tadını, çölün sıcaklığını hissediyoruz.

Kitabın en önemli bölümlerinden biri, yazarın Süleyman Şah Türbesi ile karşılaşma anı. “Türk Mezarı” isimli yazısında önce bu mezar ile ilgili çocukluğundan kalma hatırladığı bilgileri paylaşıyor. Daha sonra mezarın yeri ile ilgili genel bilgileri veriyor. Görülüyor ki

durum çok da hoş değil:

“Örtüsüz sanduka, kırık cam, yıkık kapı, kuş gübresi ve badanasız duvarlar içinde bu feci ihmal manzarasına bakarken dedim ki: ‘İnsan dünya üzerinde mezarını belli etmekten çekinmelidir; keşke Süleyman Şah’ın naşi, katili Fırat’ın elinde kalsa idi... O bunu hiç olmazsa, yedi yüz sene sonra en çirkin şekilde teşhir insafsızlığında bulunmazdı!’ ”

Ancak mezarın bu hazin hâline rağmen Refik Halid’in tarihinden aldığı coşku ile beslediği müthiş anlatımı, içimizdeki hayallerin dile gelmiş hâlinde başka bir şey değil:

“Ben bu mezarı dışından değil, içinden ve içimden seyrettim. Aşiret beyi Süleyman Şah’ın mezarına kurulan kubbe, torunu Kanuni Süleyman’ın Avrupa ve Asya’da kurduğu imparatorluğun semasıdır. Sandukası çok uzundu: Ayak tarafı Basra’da ve başı Viyana’da idi. Ve çok genişti: Kafkas dağlarından Atlas silsilesine kadar!”

“Caber Kalesi” isimli yazıda da bir tarihçi duyarlılığı ile Âşık Paşa tarihinden de yararlanarak bilgiler veriyor Refik Halid. Duyarsızlığa ve görmezden gelmeye keskin üslubu ile göndermeler yapmayı da ihmal etmiyor.

Bir sürgünde gezip gördüğü yerleri adım adım ve geçmişe dair izleri takip ederek dolaşıyoruz. Refik Halid’in anlatımında, bir çölün ortasında vaha gözleyen bir bedevinin özlemi ile bakıyoruz Anadolu’ya çünkü gezip gördüğü yerlere büyük bir hayranlık duysa da yazar, onun bitip tükenmeyen sevdası memleketi.

Sürgün olmanın ruh hâli kitabın ikinci bölümünde de devam ediyor. “Açıp Kapadığım Sayfalar” bölümünde on yazı var. Bunlar da özlem dolu yazılar. Yazarın duyguları gurbette olmanın vermiş olduğu ruh haletine uygun olarak çok farklı yönlerde savrulup duruyor. Özlediği ne varsa kapanan sayfaların arkasına bırakıyor bir süreliğine de olsa. Aşklar, sevdalar, özlemler var daha çok bu yazılarda:

“Kulun, kölen gibi ömrüm hizmetinde yıpransa ... Önünde el pençe, sana râm olarak kocamak ve piri faniye dönüp yine emrin altında, öyle, göçmek istiyorum. İstiyorum ki her parmağında bin maharet olsun, dünyanın bütün sanatları elimden gelsin ve nem varsa, kuvvetim, cüretim, zekâm hep senin için işlesin, senin uğruna tükensin!”

“Ben seni görmeyeli ne kadar az zamanda bu derece gelişmiş, bir yay gibi gerilmiş, filizken dal, tomurcukken çiçek, harf iken cümle, karalama iken hüsnü hat, hülâsa hiç iken her şey, levent bir taze kız olmuşsun. Kıvılcım bırakmıştım, kor kesilmişsin. Damla idin, fıskiye gibi yükselmişsin. Işıktın, mehtaplar, fişenkler gibi serpilmişsin. Bir kırat elmas idin, maden, hazine, servet haline gelmişsin. Bir balmumu oyuncağa benziyordun, şimdi mermer bir heykel kadar gürbüzsün. Dün eğlence idin, bugün afetsin.”

Lirik bir coşku var bu yazıların tümünde. Aşk dolu, özlem dolu bir sevdanın özlemiyle kaleme alınmış yazılarıyla Refik Halid, bir zamanlar açtığı ama şimdi kapamak zorunda kaldığı sayfaları aralıyor aşk ile.

Kitabın son bölümü, “Bakıp Düşündüğüm Şeyler”. Daha dingin, içten gelen, ruhun huzurunu içine çekmiş yazılar var bu bölümde. Gurbette olmanın tüm hâllerini yaşıyor Refik Halid bizlere. Mevsimler, sesler, özlemler geçiyor içinden. Ne kadar güzel şeyler yaşasa da aklı hep memleketinde. İstanbul’un her hâli gözünden ve gönlünden geçiyor:

“Ney söylüyor. İnsanda Allah’ın ihsanı olan dil nasıl şayanı hayret bir uzuv ise insanın icat ettiği bu “ney” de o kadar akla hayret veren bir alet. Bazen göz sözden daha mükemmel meramını ifade etmez mi? Ney de böyle, natıkadan daha belîğ konuşuyor. Bu kalplerin konuşuşu gibi bir şey... Kalp lisanı, ney lisanı... Zannediyorum ki Mecnun Leyla’sına, Kerem Aslı ‘ya, Aşk Hüsne, Ferhat Şirin’e ve ben sevgilime ney lisanıyla hitap ederdik.”

Bahar gelir ama onun aklında yine İstanbul vardır. Sevdasının üstüne sevda tanımaz Refik Halid çünkü ona göre her şeyin en güzeli İstanbul’dadır:

“Bahar yine geldi! Keyfine süsüne düşkün olan bu nümayişi mevsim yine kederlerimize lakayt kaldı, yine öyle ziynetlerine bürünüp gamsız, elemsiz geldi. Baharın bu neşesi, bu süsü matemli evlerde şenlik yapıyor gibi bana bedbaht kürremiz için, mevsimsiz, sırasız, münasebetsiz gibi görünüyor. Tabiatın bu insafsızlığına şaşıyorum ve onun için balkondan uzanıp etrafa baktığım zaman zevk değil yeis, sevinç değil keder duyuyorum.

İstanbul bence baharı seyir için kurulmuş bir köşk gibidir. İstanbul’un baharı... Bu, altın üzerinde elmas, billur içinde şarap, güzel gözlerde ihtiras gibidir; o kadar birbirine yakışır, birbirine kuvvet, mana, zevk verir.”

Bir İçim Su, Refik Halid’in yazarlığının bütün hünerlerini tadımlık sunduğu bir kitabı. Coşkusu hiç dinmeyen, özlem dolu satırlarıyla İstanbul’un bitmez bir sevda olduğunun en üst perdeden anlatıldığı, aşkın gizli kalmış sokaklarını yoklamakta beis görmeyen bir anlatı var karşımızda. Elbette onun billur gibi Türkçesi de damla damla süzülüyor gönül dünyamıza. Bir içim su gibi, öylesine duru öylesine ferah:

“Mevsimler içinde ben yazı severim, fakat bizim yazımızı, İstanbul’un renkten renge giren hercai, serin ve sulak yazını... Ne çöllerin boğucu sıcağı, ne gazalların emsalsiz gözleri, ne sıra sıra develerin heyecan veren hayaletleri, ne nihayetsiz kumların kavurucu samları... Ben İstanbul’un yazını severim, hatırımda İstanbul’un yazından alınmış ne canlı, ne tesirli, fakat tarifi ne güç levhalar vardır...”